

DOI: 10.21005/pif.2016.26.C-04

WARTOŚĆ KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO – ZAGROŻONA, KREOWANA, UTRACONA I OŻYWIANA. POZNAŃSKIE DOŚWIADCZENIA

THE VALUE OF URBAN LANDSCAPE –THREATENED, CREATED, LOST AND REVIVED. THE POZNAŃ EXPERIENCE

Gabriela Klause, Elżbieta Raszeja, Paweł Szumigała

dr inż. arch., dr hab. inż. arch., dr inż. arch.

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Współczesne miasto to obraz konfliktów rozgrywających się w trójkącie: polityka – społeczeństwo – kapitał oraz rodzących się oddolnie działań naprawczych. W tej grze interesów szczególną rolę odgrywa krajobraz i przypisywana mu wartość. W wyniku działań projektowych i inwestycyjnych ta wartość może zostać zwiększona, zachowana, odtworzona, ale też utracona. Artykuł prezentuje ten problem na przykładzie analizy konfliktowych sytuacji przestrzennych oraz wybranych koncepcji projektowych wypełniających nową treścią miasto tradycyjne, jakim jest Poznań.

Słowa kluczowe: krajobraz miejski, Poznań, projektowanie krajobrazu, rewitalizacja, wartość krajobrazu

ABSTRACT

The contemporary city is the site of conflicts fought at the tripoint of contact between politics, the society and capital, and grassroots corrective actions. In this play of interests a particularly important role is played by landscape and its ascribed value. Through design and investment activities this value may be enhanced, maintained, recreated, but it may as well be lost. This paper presents this problem based on an analysis of conflict spatial situations and selected design concepts providing new meaning to such a traditional city as Poznań.

Key words: urban landscape, Poznań, landscape design, renewal, landscape value

1. WSTĘP

Palimpsest przestrzenno-społeczny, którym jest współczesne miasto, wymaga z jednej strony całościowych, zintegrowanych działań o charakterze wizjonerskim i naprawczym, a z drugiej wsłuchiwania się w głos oddolnie powstających lokalnych grup miejskich¹. Społeczności te zainteresowane są nie tylko swoim najbliższym otoczeniem, często spoglądają na miasto szerzej, jak na strukturę polityczną, pamięć zapisaną w rozplanowaniu miasta oraz dobre miejsce do życia. Szczególną uwagę należy zwrócić na kwestie zagrożenia bądź utraty wartości krajobrazu miejskiego będącego syntezą zasobów przyrodniczych i kulturowych. Artykuł pokazuje, iż miejski krajobraz posiada dużą, coraz bardziej uświadamianą wartość, którą można chronić poprzez odpowiednio ukierunkowane działania projektowe i inwestycyjne. Może ona zostać zachowana, zwiększona, odtworzona, ale też i utracona.

Poznań to interesujący, wręcz modelowy przykład miasta europejskiego o zabudowie narastającej wokół lokowanej w 1253 r., zamkniętej murami przestrzeni. Koniec XVIII w. przyniósł powiększenie jego terytorium i stworzenie miasta otwartego według koncepcji Dawida Gilly'ego². Na strukturę i architekturę XIX-wiecznego miasta szczególnie wyraziście wpłynęło historyczne dziedzictwo zaborów, w tym pruska Festung Posen i „wspomnienie” po niej, w postaci Ringu Stübgena [6]. Niezwykle istotne dla kształtu i funkcjonowania miasta było 20-lecie międzywojenne. W latach 1931–34 został skonstruowany plan ogólny, który zdefiniował główne elementy krystalizujące przestrzeń miasta³. Wskazano tam takie komponenty przestrzenne, jak: rzeka Warta jako główna oś kompozycyjna, ale i bariera dla w pełni koncentrycznego rozwoju terytorialnego, zarys pruskich fortyfikacji z drogami rokadowymi, a przede wszystkim kliny zieleni, towarzyszące Warcie i jej dopływom, tworzące korytarze ekologiczne. Katastrofa drugiej wojny światowej i powojenne eksperymenty projektowe na ocalałym, żywym organizmie miejskim z jednej strony były przełamywaniem asymetrii w rozwoju przestrzennym miasta, z drugiej zaś doprowadziły do dezurbanizacyjnych rozwiązań, generujących ekspansję komunikacyjną, która w dużym stopniu zniweczyła wcześniejszy harmonijny rozwój oparty na klinach zieleni i promienisto-koncentrycznym układzie dróg miejskich [4].

Transformacja 1989 r. wraz z wolnością obywatelską przyniosła problemy typowe dla gospodarki rynkowej, które stały się zagrożeniem dla wielu postsocjalistycznych miast, także dla Poznania. Remedium na narastające problemy miał stać się, jak w latach 70. w Europie Zachodniej program naprawy i ożywienia miasta, powszechnie nazywany rewitalizacją. W 2005 r. miały miejsce konsultacje społeczne, które pozwoliły na wybór obszarów, gdzie występują stany kryzysowe, zarówno w sferze społecznej, jak i przestrzennej. Odnowa starej struktury zabudowy to wyraz nowego urbanizmu, powrotu do korzeni sięgających tradycji miasta zwartej i wprowadzania sposobu zarządzania nim opartego na systemie porozumień i uzgodnień między władzami miejskimi a mieszkańcami [1].

Celem artykułu jest prezentacja wybranych problemów związanych z zagrożeniem, kreowaniem i odzyskiwaniem miejskiego krajobrazu Poznania oraz wskazanie sposobów ich rozwiązywania na przykładach odnoszących się do różnych jego struktur. Pierwszy z nich dotyczy newralgicznej dla miasta przestrzeni – zachodniego klina zieleni. Jest to doskonała ilustracja „klasycznego” konfliktu interesów skupionych w sferze: polityka – społeczeństwo – kapitał. Problem poruszony w drugiej koncepcji projektowej dotyczy kreowania rozwiązań krajobrazowych w postindustrialnej przestrzeni Poznania w okolicach stacji kolejowej Poznań-Garbary i parku na Cytadeli. Trzeci przykład jest propozycją ożywienia utraconej przestrzeni w ukształtowanej w pierwszej połowie XX w. mieszkalnej dzielnicy Poznania w rejonie Łazarza. Omawiane przykłady pochodzą z prac dyplomowych wyko-

¹ Problematykę rozwiązywania konfliktów związanych z kształtowaniem przestrzeni miasta oraz partycypacji społecznej podejmuje w swoich badaniach i publikacjach Krystyna Pawłowska [zob. 8].

² Koncepcję urbanistyczną Poznania jako miasta otwartego opisuje Z. Ostrowska-Kęłbowska [zob. 7].

³ Plan ogólny powstał w interdyscyplinarnym zespole Miejskiej Pracowni Urbanistycznej działającej pod fachowym okiem architekta miejskiego Władysława Czarnieckiego [zob. 3].

nanych w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu pod kierunkiem autorów (ryc.1).

Ryc. 1. Lokalizacja omawianych obszarów na tle struktury urbanistycznej Poznania: 1 – Sołacz–Golęcin–jezioro Rusałka, 2 – okolice stacji Poznań–Garbary, 3 – rejon zabudowy mieszkalnej na Łazarzu, A – miasto lokacyjne z XIII w., B – miasto XIX-wieczne z Ringiem Stübgena, C – dolina Warty, D – kliny zieleni Źródło: opracowanie własne na podstawie [5]

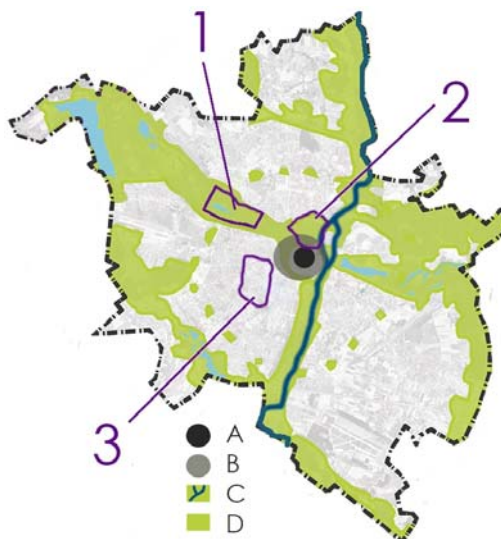

Fig. 1. Location of the concerned areas against the background of the Poznań urban structure: 1 – Sołacz–Golęcin–Lake Rusałka, 2 – the area of the Poznań–Garbary railway station, 3 – the Łazarz housing development area, A – the chartered town from the 13th century, B – the 19th century city with Stübgen Ring, C – the Warta River valley, D – green wedges Source: the author's study on the basis of [5]

2. PRZESTRZEŃ ZAGROŻONA

Krajobraz miejski, jak wcześniej zauważono, w dużym stopniu kształtują zasoby przyrodnicze. Cechy środowiska naturalnego, które w przeszłości determinowały strukturę przestrzenną miasta i modyfikowały jego rozwój, obecnie nie tylko wpływają na jego wizerunek, ale też decydują o jakości życia mieszkańców. W przypadku Poznania specyficzny układ dolin rzecznych (Warty oraz jej dopływów: Bogdanki i Cybiny) stał się osnową charakterystycznego klinowego systemu zieleni miejskiej, stworzonego przez Władysława Czarneckiego we współpracy z Adamem Wodziczko w latach 30. XX w.⁴. Jego istotą była spójność i ciągłość przestrzenna oraz powiązanie terenów śródmiejskich z otwartym krajobrazem. Poznański klinowy system zieleni, stanowiący podstawową strukturę ekologiczną i kluczowy element tożsamości miasta, powinien być traktowany jako wartość nadrzędna w planowaniu i zarządzaniu przestrzenią. Tymczasem jest on poważnie zagrożony postępującą fragmentacją i dezintegracją, do czego przyczynia się miejska polityka przestrzenna, realizowana pod dyktando deweloperów i zapisana w nowym projekcie *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* [12]. Choć w założeniach programowych tego dokumentu wielokrotnie podkreślana jest potrzeba zachowania ciągłości i wzmocnienia systemu zieleni miejskiej, to jednak te sformułowania mają charakter wyłącznie deklaracyjny, szczegółowe bowiem zapisy stoją bardzo często w sprzeczności z ideą Czarneckiego. Atrakcyjnie prezentujące się w opracowaniach mo-

⁴ Koncepcja Czarneckiego zakładała system klinowo-pierścieniowy, lecz przebieg układu pierścieniowego jest dzisiaj prawie nieczytelny. Główne kliny zieleni, powstałe na bazie krzyżujących się dolin rzecznych, tworzyły cztery pasma rozszerzające się od śródmieścia w stronę terenów podmiejskich. Dwa kliny utworzono na bazie koryta rzeki Warty: w kierunku północnym klin naramowicki, w kierunku południowym klin dębiński. Ramię wschodnie stanowi klin cybiński. Ostatni z głównych klinów to klin golęciński, zwany także zachodnim. Kliny zieleni w trzech miejscach przecinać miały obwodowe elementy systemu zieleni miejskiej, oparte na systemie fortyfikacji. Pierwszy pierścień, tzw. Ring Stübgena, obejmował zieleńce i skwery znajdujące się w miejscu dawnej twierdzy pierścieniowej. Drugi pierścień utworzono z wykorzystaniem wewnętrznych dróg rokadowych pruskiej twierdzy fortowej. Głównym jego elementem jest park Cytadela. Trzeci pierścień – zewnętrzne pasmo graniczne – dzisiaj znajduje się w obrębie miasta. Składa się z rozproszonych wysp zieleni wokół dużych fortów. Zgodnie z nadrzędnym założeniem Czarneckiego i Wodziczki podstawą prawidłowego funkcjonowania systemu zieleni miejskiej jest zachowanie jego ciągłości przestrzennej oraz łączności z otaczającym krajobrazem otwartym.

delowych tzw. „strukturalne kliny zieleni” (wcinające się w centrum i przenikające tkankę urbanistyczną zwarte powierzchnie zielone) w rzeczywistości złożone są z obszarów o różnym przeznaczeniu, z rosnącym udziałem terenów zabudowy. Zapis w *Studium*, informujący, że obejmują one 9 267 ha, co stanowi 35,4 % powierzchni miasta, sugeruje, że kondycja tego systemu jest dobra, jednakże przytoczone wartości liczbowe odnoszą się nie tylko do zasobów zieleni. Jako bardzo poważne zagrożenie dla funkcjonowania i spójności przestrzennej systemu zieleni należy traktować wskazane w projekcie dokumentu *tereny o specjalnych warunkach zabudowy i zagospodarowania*. Autorzy *Studium* sugerują, że tereny zabudowy na *specjalnych warunkach* nie zagrażają ciągłości systemu zieleni. Z tekstu dowiadujemy się jednak, że może to być nawet zabudowa o zwartym charakterze – szeregowa lub atrialna, na bardzo małych działkach (350 m²), o niewielkim procencie powierzchni biologicznie czynnej (40%), w przypadku zabudowy rekreacyjnej ograniczonej nawet do 30% (*Studium* dopuszcza zabudowę hotelową i inne komercyjne obiekty usługowe oraz uszczelnienie terenu do 70%)⁵.

Najlepiej dotychczas zachowany zachodni klin zieleni, ukształtowany w dolinie rzeki Bogdanki, jest obecnie przedmiotem największych nacisków inwestorskich. Znajdująca się w jego obrębie zabudowa rezydencjonalna historycznej dzielnicy Sołacz, pochodzącej z początku XX w. i zaprojektowanej przez wybitnego architekta berlińskiego Josepha Stübbena na wzór miasta ogrodu, stała się dla twórców *Studium* pretekstem do wprowadzenia w klinie zieleni kolejnych terenów zabudowy mieszkaniowej. Wskazano tereny *zabudowy na specjalnych warunkach* (wyżej opisanych) na obrzeżu historycznego Parku Sołackiego oraz w dolinie Bogdanki, w miejscach, które obecnie nie są zagospodarowane, ale stanowią cenny potencjał rozwojowy systemu zieleni. Urzędnicy miejscy argumentują tę decyzję zaszczytami planistycznymi (tereny te, mimo protestów społecznych, zostały wskazane pod zabudowę w planie ogólnym miasta z 1992 r. i w poprzednim *Studium*, z 2008 r.) oraz koniecznością pozyskiwania przez miasto funduszy z podatków gruntowych.

Kolejnym zagrożeniem dla zachodniego klina zieleni są plany rozwoju rekreacji w ramach modernizacji istniejącego tu kompleksu sportowego Golęcin. Intensywne zabiegi grupy miłośników „męskich sportów” doprowadziły do pozyskania znacznych funduszy z tzw. budżetu obywatelskiego na realizację projektu „Sportowy Golaj”, który przewiduje na tym terenie tor żużlowy i boisko do futbolu amerykańskiego. Pomijając związane z tym uciążliwości akustyczne i zagrożenie dla naturalnych siedlisk i ekosystemów, należy zwrócić uwagę na perspektywę ograniczenia form wypoczynku aktywnego (dotychczas znajdowały się tu dostępne poza zawodami boiska lekkoatletyczne i korty tenisowe) i spowodowanie przyszłych użytkowników wyłącznie do roli kibiców i nabywców biletów. Z kolei zapisy *Studium* przewidują na tym terenie kompleks hotelowo-usługowy, co wiąże się z intensywną zabudową i wysokim stopniem „uszczelnienia” terenu przez sztuczne nawierzchnie komunikacyjne i parkingowe. Ten sposób myślenia dominuje też w planach zagospodarowania otoczenia jeziora Rusałka – sztucznego zbiornika wodnego utworzonego w latach 40. XX wieku przez spiętrzenie wód Bogdanki. Otaczający go krajobraz przybrał formy naturalne, które tworzą swobodnie ukształtowane zespoły zieleni, malownicze polany, rozległe widoki na jezioro, płynne ciągi piesze i rowerowe o gruntowej nawierzchni. Obecnie pojawiają się postulaty stworzenia tu Malty bis⁶, co oznacza wysoki poziom zainwestowania i przekształcenia. Nie negując potrzeby odpowiedniego zagospodarowania i wyposażenia tego terenu, trzeba pamiętać, że Rusałka, poprzez zachowanie swoje-

⁵ Na skutek interwencji społecznych i dyskusji nad projektem *Studium* wcześniej przyjęte parametry zabudowy zostały korzystnie, choć nieznacznie zmienione.

⁶ Ośrodek Malta został utworzony wokół sztucznego jeziora powstałego w 1952 r. przez spiętrzenie wód Cybiny w południowym klinie zieleni Poznania. Jest to kompleks sportowo-rekreacyjny o wysokim poziomie zainwestowania, miejsce imprez sportowych o zasięgu europejskim. Zlokalizowane tu obiekty: sztuczny stok narciarski, tory saneczkowe, klub wioślarski, tory wodne, trasy rowerowe i spacerowe, liczne urządzenia rekreacyjne i rozrywkowe, czynią z Malty niezwykle atrakcyjny teren masowej rekreacji. Jego wartość podnosi sąsiedztwo kompleksu basenów Termy Maltańskie oraz nowego Zoo.

go naturalnego charakteru, powinna być alternatywą czy też kontrpropozycją dla Małty. Da to mieszkańcom Poznania możliwość wyboru różnych form wypoczynku na terenach o różnym stopniu zainwestowania i wyposażenia. Zagrożeniem dla krajobrazu tego terenu są też prowadzone przez Zarząd Zieleni Miejskiej zalesienia, nieopracowane żadnymi studiami krajobrazowymi. Wprowadzone kilka lat temu na południowym brzegu jeziora zadrzewienia rzędowe są obcym elementem w krajobrazie o charakterze naturalnym, a dodatkowo zmniejszają polany i zamykają widoki na jezioro. W opinii botaników wprowadzone gatunki są obce występującym tu siedliskom.

Ryc. 2. Analiza sekwencji widoków wzdłuż ciągu spacerowego oraz koncepcja ciągu spacerowego łączącego Park Sołacki z terenami sportowymi Olimpia (obszar nr 1 na ryc. 1). Źródło ilustracji: M. Neumann, 2013

Fig. 2. Analysis of a sequence of views along the walking route and a concept for the walking route linking the Solacki Park with Olympia sports facilities (area No.1 in Fig. 1). Source: M. Neumann, 2013

Wyjątkowy charakter systemu zieleni miejskiej Poznania związany jest z przebiegiem dolin rzecznych, które tworzą jego szkielet ekologiczny i krajobrazowy. W ramach pracy dyplomowej w KTZiAK powstał projekt przywrócenia naturalnego biegu Bogdanki, skanalizowanej obecnie na odcinku od jeziora Rusałka do Parku Sołackiego⁷. Zakłada on odsłonięcie koryta rzeki oraz odpowiednie ukształtowanie jej brzegów. Stworzy to możliwość

⁷ Monika Neumann, *Projekt ciągu spacerowego: Park Sołacki – T.S. Olimpia – Jez. Rusałka*, praca dyplomowa inżynierska wykonana w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu w 2013 r. pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Elżbiety Raszei

poprowadzenia ciągu spacerowego łączącego różne obszary rekreacyjne położone w zachodnim klinie zieleni. Proponowane zagospodarowanie, wprowadzenie różnicowanych i odpowiednio dobranych zespołów roślin, nawierzchni i elementów wyposażenia podniesie wartość tego terenu i ochroni go przed zagrożeniem zabudową. Ciąg spacerowy nad Bogdanką jest elementem większego projektu obejmującego cały obszar położony w klinie zieleni między Parkiem Sołackim i jeziorem Rusalka (ryc. 2). Jego celem było rozwiązanie problemów związanych z przerwaniem ciągłości systemu zieleni na tym odcinku.

3. PRZESTRZEŃ KREOWANA

Kreowanie nowych przestrzeni miasta jest działaniem istotnym, również ze względu na wartości krajobrazowe miasta. Obszary, dla których rodzaj użytkowania wpływa negatywnie na krajobraz i przestrzeń miasta (przemysł, transport, kolej, składowiska, itp.), wymagają intensywnych działań naprawczych. Na mapie tworzą one tereny „utracone”, których „odzyskanie” jest niezwykle istotne dla tworzenia spójnej i czytelnej struktury przestrzennej miasta.

W Poznaniu elementem, który szczególnie negatywnie wpływa na krajobraz miejski są pozostałości bocznic i linii kolejowych związane z obsługą niefunkcjonujących już terenów przemysłowych w rejonie dworca Poznań-Garbary⁸. Są to poindustrialne, zdegradowane obszary, na których zlokalizowane były funkcje przeładunkowe, składowiska i małe zakłady przemysłowe oraz usługowo-wytwórcze. Działania naprawcze na tym terenie posiadają szczególną wagę, ze względu na sąsiedztwo obszarów niezwykle istotnych dla miasta pod względem historycznym i kulturowym. Są to: od południa – ul. Garbary, wzgórze z kościołem św. Wojciecha i Kryptą Zasłużonych, kościół oo. Karmelitów Bosych sąsiadujący z cmentarzem Zasłużonych, Stare Miasto, od północy – park Cytadela przy ul. Szelągowskiej i bulwar nad Wartą. Szczególna wartość projektowanego obszaru związana jest z jego kompozycją urbanistyczną, powiązaniem funkcjonalno-przestrzennymi z centrum (zasięg dojścia pieszego) oraz sąsiedztwem głównych struktur przyrodniczych miasta (ryc. 3).

Przywrócenie miastu obszarów poindustrialnych wymaga sformułowania nowych zasad zagospodarowania, w których zostaną uwzględnione aspekty: użytkowe, krajobrazowe, kulturowe i infrastrukturalne. W wyniku przeprowadzonych analiz oraz ankiety społecznej powstał zbiór wytycznych projektowych. Proponuje się zachowanie istniejącej infrastruktury kolejowej oraz rozbudowę węzła komunikacyjnego (kolej, komunikacja podmiejska, komunikacja miejska, taxi, rowery miejskie), zachowanie istniejących zadrzewień oraz wprowadzenie nowych nasadzeń, które podkreślą charakter przestrzeni. Ma ona spełniać trzy główne funkcje: rekreacyjną, usługową i komunikacyjną. Zdegradowany teren należy uporządkować i odpowiednio zagospodarować, co pozwoli na „uwolnienie” zamkniętego dotychczas obszaru – przywróceniu go tkance miejskiej. Scalenie odzyskanego obszaru z historyczną częścią miasta uzyskano przez zastosowanie kładki pieszo-rowerowej i utworzenie wyrazistego akcentu na osi kompozycyjnej ul. Garbary: od kościoła św. Franciszka Serafickiego do Cytadeli.

⁸ Natalia Moskalić, *Reaktywacja terenów postindustrialnych – multifunkcyjna przestrzeń publiczna w rejonie dworca Garbary*, praca magisterska wykonana na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w 2013 r. pod kierunkiem dr inż. arch. Pawła Szumięgi.

Ryc. 3. Relacje przestrzenne i kompozycyjne między dworcem Poznań-Garbarzy (w środku okręgu) a centrum miasta: 1 – kościół św. Wojciecha, 2 – bazylika archikatedralna św. św. Apostołów Piotra i Pawła na Ostrowie Tumskim, 3 – kościół św. Franciszka Serafickiego, 4 – pl. Bernardyński, 5 – fara poznańska, 6 – Ratusz na Starym Rynku, 7 – Zamek Królewski. Źródło ilustracji: N. Moskalik, 2013

Fig. 3. Spatial and composition connections between the Poznań-Garbarzy Railway Station (in the middle of the circle) and the city centre: 1 – St. Adalbert Church, 2 – Cathedral Basilica of St. Peter and Paul, Tumski Island, 3 – St. Francis Seraph Church, 4 – Observant Square, 5 – Parish Church, 6 – City Hall, the Old Market Square, 7 – Royal Castle. Source: N. Moskalik, 2013

Idea projektu zakłada stworzenie przestrzeni multifunkcyjnej, połączonej harmonijnie ze strukturą śródmieścia i przyległymi terenami zielni (park przy ul. Szelałgowskiej i park na terenie Cytadeli). Nową kompozycję przestrzenną projektowanego obszaru oparto na zhierarchizowanym układzie linearnym, który wyznaczają zachowane torowiska i bocznicę kolejowe. W celu „zmiękczenia” tego układu wprowadzono formy organiczne w postaci zielonego dachu nad planowaną rozbudową węzła komunikacyjnego oraz swobodne nasadzenia drzew w zachodniej części terenu opracowania. Założenia kompozycyjne przewidują scalenie z tkanką śródmieścia przez zamknięcie osi kompozycyjnej ul. Garbary formą identyfikującą lokalizację projektowanej, nowej przestrzeni publicznej. Tę rolę w koncepcji zagospodarowania spełnia wysoki pylon, który stanowi wejście i konstrukcję nośną dla wiszącej kładki pieszej nad ul. Garbary (ryc. 4).

Ryc. 4. Plan zagospodarowania rejonu dworca Poznań-Garbary: 1 – zadaszony węzeł komunikacyjny (dworzec kolejowy, autobusowy, taxi, rowery miejskie), 2 – zielony dach, 3 – ścieżka pieszo-rowerowa, 4 – taras widokowy, 5 – kładka dla pieszych, 6 – pylon z klatką schodową, 7 – strefa usług, 8 – trawnik, 9 – zaplecze sportowe, 10 – strefa gastronomiczna, 11 – parking, 12 – strefa reprezentacyjna, 13 – strefa wypoczynkowa, 14 – strefa parkowa, 15 – boisko sportowe, 16 – plac zabaw, 17 – plac przed dworcem (obszar nr 2 na ryc. 1). Źródło ilustracji: N. Moskalik, 2013

Fig. 4 Development plan of the Poznań-Garbary Railway Station: 1 – covered hub (train, bus, taxi, city bikes), 2 – green roof, 3 – pedestrian and cycling path, 4 – observation deck, 5 – pedestrian footbridge, 6 – pylon with a staircase, 7 – service zone, 8 – lawn, 9 – sports facilities, 10 – catering zone, 11 – car park, 12 – representative zone, 13 – recreation zone, 14 – park zone, 15 – sport field, 16 – playground, 17 – station forecourt (area No.2 in fig.1). Source: N. Moskalik, 2013

4. PRZESTRZEŃ UTRACONA I OŻYWIANA

„Między Parkami” to atrakcyjny, ale wymagający działań naprawczych fragment przestrzeni miejskiej Poznania położony na poznańskim Łazarzu. To idealna przestrzeń dla współczesnych *flaneurs* poszukujących autentycznych miejskich klimatów, rozpięta między zdefiniowanymi w pierwszej połowie XX w. dwoma kompleksami zieleni miejskiej. Starszy to dawny ogród botaniczny, potem park miejski autorstwa Hermana Kube, powstały w 1903 r. w dzielnicy włączonej trzy lata wcześniej w granice Poznania. Od 1924 r. nosi imię Thomasa Woodrowa Wilsona. Składa się z części o charakterze parku krajozrazowego oraz części geometrycznej, z wyraźnie wyznaczoną osią, która w 1911 r. została zaakcentowana budynkiem palmiarni. Drugi z parków, im. Jana Kasprowicza, powstał w latach 1936–39 na miejskim gruncie, na którym wcześniej, w ramach Powszechnej Wystawy Krajowej, prezentowana była wystawa rolnicza oraz działało wesołe miasteczko. Zabudowa wypełniająca przestrzeń między parkami to zespoły kamienic o funkcji przekształcającej się z mieszkalnej na mieszkalno-biurową. Są wśród nich luk-

susowe kamienice będące przykładem stonowanego eklektyzmu z elementami secesji, modernizmu lat 30., zabudowa w typie Trzeciej Rzeszy, socrealizmu, modernizmu lat 60./70. XX w. Najbardziej wyrazisty przestrzennie jest tzw. zespół Johova, będący znakomitym przykładem europejskiej reformy urbanistycznej początku XX w., zajmujący kilka kwartałów z kamienicami usytuowanymi w obrzeżnej zabudowie, ze wspólnymi podwórzami, zaaranżowaną zielenią i przedogródkami od strony ulicy. Zróżnicowana tkanka architektoniczna jest odbiciem następujących po sobie stylów/nurtów i wygenerowanych przez tę zróżnicowaną zabudowę przestrzeni sąsiedzkich, podwórek, „pustych” narożników pozbawionych zabudowy, często „niczych”, a doskonałych do współczesnych aranżacji, które w koncepcji zagospodarowania zostały umownie nazwane: „między sąsiadami”, „między ulicami”, „między kamienicami”⁹. Powstał interesujący pomysł na patchworkowe, punktowe, mało inwazyjne działania, których efektem może być poprawa jakości życia mieszkańców z równoczesnym otwarciem się na osoby z zewnątrz zaciekawione przestrzenią między parkami.

Zidentyfikowane i wyszukane przez autorkę projektu „pustki przestrzenne” zostały wpisane w ideę swobodnych „labiryntowych” ciągów spacerowych, rowerowych, które łączy pragnienie spotkań, tworzenia miejsc dla swobodnego przepływu myśli wszelakich, inkubatorów kulturalnych działań w bezpretensjonalnym, wielostylowym, mieszkalnym, „kamienicznym” otoczeniu (ryc. 5). Dotarcie do tych miejsc mają umożliwić czytelne piktoqramy rozmieszczone w najbardziej uczęszczanych, charakterystycznych miejscach zespołu. Pomysły na ożywienie/rewitalizację były wynikiem rozmów z mieszkańcami tej części Łazarza. W zależności od zgłaszanych potrzeb opracowane zostały przykładowe rozwiązania otoczenia sąsiedzkiego dostępnego dla osób z zewnątrz i łączącego potrzeby mieszkańców i *flaneurs*.

Projekt „Między parkami” zakłada poprawę jakości przestrzeni publicznej przez stworzenie sieci atrakcyjnych miejsc wolnych od zabudowy, wypełnionych zielenią i oferujących różnorodne atrakcje. Jednym z najważniejszych zamysłów koncepcji była integracja społeczności lokalnej, a także stworzenie alternatywnej przestrzeni w stosunku do ścisłego centrum.

5. PODSUMOWANIE

Wskazane problemy są typowe dla współczesnych miejskich przestrzeni, w których występuje realne zagrożenie utraty dawnych wartości przez nieprzemyślane inwestycje. Jednocześnie istnieje szansa na stworzenie nowych wartości i nowego ładu przestrzennego w wyniku zrównoważonego planowania przestrzennego [10] i zarządzania miastem oraz działań rewitalizacyjnych [7]. Przedstawione przykłady są ilustracją takiego podejścia do kształtowania krajobrazu urbanistycznego. Pierwszy z nich związany jest z zachowaniem ciągłości miejskich struktur krajobrazowo-przyrodniczych w ramach koncepcji wywodzących się z nurtu zielonej urbanistyki i projektowania zrównoważonego. Kolejny prezentowany przykład ilustruje działania naprawcze w terenie postindustrialnym, prowadzące do ożywienia i uzupełnienia zdegradowanej tkanki miejskiej. Ostatni przykład przedstawia propozycję zagospodarowania wnętrza urbanistycznych z wykorzystaniem oddolnych inicjatyw społecznych. W intensywnej zabudowie miejskiej zdolność ożywiania zdegradowanych wnętrza posiadają często proste, patchworkowe rozwiązania architektoniczne ze „zmiękczającymi” otoczenie elementami zieleni. Wymienione przykłady działań w przestrzeni publicznej Poznania są bliskie koncepcjom wypracowywanym na drodze porozumień społecznych (*gouvernance*), a nie odgórnego zarządzania administracyjnego (*gouvernement*) [1, s. 70–71].

⁹ Małgorzata Kujawska, „Między Parkami” – koncepcja zagospodarowania fragmentu przestrzeni publicznej na Łazarzu w Poznaniu, praca magisterska wykonana na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w 2013 r. pod kierunkiem dr inż. arch. Gabrieli Klause.

Ryc. 5. Rozwiązania projektowe na Łazarzu: ciąg uliczny jako przestrzeń półprywatna nazwana *między sąsiadami*, z widocznymi elementami integracji mieszkańców w postaci zieleni i sylwet sąsiadów balansujących na linach przeciągniętych między bliźniaczymi budynkami; pusta narożnikowa działka *między ulicami* udostępniona mieszkańcom i poszukiwaczom niekonwencjonalnych „klimatów”; wnętrze i podwórze o integracyjnej funkcji, nazwane *między kamienicami* pokazuje, że możliwe jest opanowanie chaosu przy zachowaniu dotychczasowej funkcji uzupełnionej m.in. o szpaler drzew, plac zabaw dla dzieci, taras wypoczynkowy, ogród miejski, mini wybieg dla psów (obszar nr 3 na ryc. 1). Źródło ilustracji: M. Kujawska, 2013

Fig. 5. A design solution in Łazarz: a traffic route as a semi-private space called *between neighbours*, with visible inhabitant integration elements in the form of green and silhouettes of neighbours balancing on lines extending between twin buildings; a vacant corner lot *between streets* made accessible to inhabitants and those searching for unusual places; interior and the courtyard serving the integration function called *between townhouses* shows that it is possible to control chaos while maintaining the previous function, supplemented, among other things, with a line of trees, a playground, a deck, an urban garden, a dog run (area No.3 in Fig.1). Source: M. Kujawska, 2013

Na zakończenie warto zacytować Władysława Czarneckiego, który twierdził, że: *Zieleń w mieście jest jednym z zasadniczych elementów krajobrazu kulturowego. Umiejętne planowanie krajobrazu jest wyrazem kultury tak projektanta, jak i środowiska społecznego, w którym wyrósł i dla którego tworzy. Kultury jednak nie można planować. Kultura narasta biologicznie w czasie – jak drzewa, które rosną wolno, zanim stworzą las* [2, s. 5]. Tadeusz Sławek odnosi się do społeczno-przestrzennych aspektów współczesnego miasta słowami: *Miasto jest urbanistyczno-architektoniczno-ekonomiczno-kulturowym zamierzeniem opartym na odzyskiwaniu poczucia „my”. [...] Miasto spełnia się wtedy, gdy odkrywa przestrzeń jako powołaną do bycia miastem. Na powołanie to składają się dwie zdolności: do uczynienia horyzontów mojego działania szerszych od horyzontów moich własnych interesów oraz do tego, aby moje czyny stanowiły przejście do działania siły wspólnej, większej ode mnie i od każdej innej jednostki. Dlatego powinniśmy uprawiać filozofię miasta* [...] [11, s. 41–42].

THE VALUE OF URBAN LANDSCAPE – THREATENED, CREATED, LOST AND REVIVED. THE POZNAŃ EXPERIENCE

1. INTRODUCTION

The spatial and social palimpsest, such as the contemporary city, on the one hand requires comprehensive, integrated visionary and corrective activities, while on the other hand it necessitates incorporation of local urban grassroots groups¹⁰. These communities are interested not only in their immediate surroundings, but frequently view the city as a greater entity, as a political structure, memory incorporated in town planning and a good place to live. Special attention must be paid to a threat or loss of value of the urban landscape, comprising nature value and cultural resources. The paper shows that urban landscape may be protected thanks to appropriately directed design and investment activity. It may be preserved, enhanced, recreated, but it may also be lost.

Poznań is an interesting, model example of a European city with building development expanding around the walled space, based on the town charter granted in 1253. At the end of the 18th century its area was enlarged and an open city plan was created following the concept of David Gilly¹¹. The structure and architecture of the 19th century city was particularly vividly influenced by the historic heritage of the Partitions, including the Prussian Festung Posen and its reflection in the form of the Ring of Stübben [6]. The 20-year period between the World Wars was absolutely crucial for the shape and functioning of the city. In the years 1931–34 a general plan was constructed, which defined the principal elements constituting focal points for the urban space¹². It comprised such spatial components as the Warta River as the main compositional axis, but also a barrier for the fully concentric territorial development, an outline of Prussian fortifications with parallel roads and first of all green belts along the Warta and its tributaries, creating ecological corri-

¹⁰ The issues of solving conflicts associated with both shaping urban area and social participation are raised by Krystyna Pawłowska in her research and publications [see 8].

¹¹ The urbanistic concept of Poznań as an open city is described by Z. Ostrowska-Kęłbowska [see 7].

¹² The general plan was created by the interdisciplinary team at the Municipal Urban Planning Office headed by the city architect Władysław Czarnecki [see 3].

dors. While on the other hand the tragedy of WWII and post-war design experiments on the surviving, living urban organism countered the asymmetry in the spatial development of the city, on the other hand they have led to disurbanising solutions, generating transport-based expansion, which to a considerable extent destroyed the previous harmonious development based on wedge-shaped areas and the radial-concentric pattern of municipal roads [4].

The political and economic transformations of 1989, together with civil rights, brought also problems typical of market economy, which have become a threat for many post-socialist cities, including Poznań. A remedy to increasing problems was to be provided, similarly as in the 1970's in Western Europe, by an urban renewal programme. In 2005 social consultations were conducted, facilitating selection of crisis areas both in the social and spatial dimensions. Renovation of the old building structure is the manifestation of the new urbanism, the return to the roots embracing the tradition of a compact city and the implementation of city management based on the system of agreements and arrangements between the city authorities and inhabitants [1].

The aim of this paper is to present selected problems connected with threats, creation and recreation of Poznań urban landscape as well as showing ways of solving them using examples related to different city structures. The first concerns the crucial space for the city, i.e. the western green wedge. It is a perfect illustration of the typical conflict of interests within the politics–society–capital contact zone. The problem discussed in the second concept refers to the creation of landscape solutions in the post-industrial space of Poznań in the area of the Poznań-Garbary railway station and the Cytadela park. The third example is a proposal of revival of the lost space in the housing district established in the first half of the 20th century in the area of Łazarz. All the examples discussed above come from Master and Engineer theses prepared under the supervision of the authors at the Department of Green Areas and Landscape Architecture at the Poznań University of Life Sciences (Fig. 1).

2. THREATENED SPACE

Urban landscape, as it was previously observed, to a considerable degree is determined by nature resources. Characteristics of the natural environment, which in the past determined the spatial structure of the city and modified its development, at present not only influence its image, but also determine the quality of life for its inhabitants. In the case of Poznań the specific pattern of river valleys (the Warta and its tributaries: the Bogdanka and the Cybina) established the basis for the characteristic wedge-shaped urban green system, created by Władysław Czarnecki in cooperation with Adam Wodziczko in the 1930's¹³. Its essence was cohesion and spatial continuity as well as linking of the city centre with open landscape. The Poznań wedge-shaped green system, constituting the basic ecological structure and a key element in the city identity, should be treated as a primary value in spatial planning and management. However, it is seriously threatened with progressing fragmentation and disintegration, aggravated by the municipal spatial policy, realised following the wishes of developers and presented in the new draft of the

---

¹³ The concept by Czarnecki assumed the wedge-ring system, but the ring pattern is presently practically non-existent. The principal green wedges, formed on the basis of criss-crossing river valleys, was created by four belts expanding from the city centre towards suburban areas. Two wedges were established based on the Warta river bed: in the northerly direction the Naramowice wedge, in the southerly direction the Dębina wedge. The Cybina wedge is the eastern branch. The last of the principal wedges is the Gołęcin wedge, also called the western wedge. The green wedges in three places were to cross the peripheral elements of the urban green, based on the system of fortifications. The first ring, the so-called Stübben Ring, comprised green areas and squares located within the former ring fortress. The second ring was created based on inner access roads of the Prussian fortress. The Cytadela park is its main element. The third ring – the outer boundary belt – today is located within the city limits. It is composed of scattered green islands along large forts. Following the main assumption of Czarnecki and Wodziczko the foundation for proper functioning of the urban green system is to maintain its spatial continuity and connectivity with the surrounding open landscape.

Study of conditions and directions of spatial management [12]. Although the programming assumptions of this document frequently stress the need to maintain continuity and strengthen the urban green system, these statements are merely declarations, since detailed records are frequently in opposition to the concept of Czarnecki. The so-called structural green wedges (compact green areas cutting into the city centre and penetrating the urban tissue), while they seem attractive in the model studies, in reality are composed of mixed-use areas with an increasing proportion of developed areas. The statement in the Study, informing that they cover 9 267 ha, accounting to 35.4% city area, suggests that the system is in good condition; however, the cited figures refer not only to green resources. A very serious threat for the functioning and cohesion of the spatial green system is connected with the “areas of special land development and management conditions”, indicated in the Study. The authors of that document suggest that development areas with special development conditions pose no threat to the continuity of the city green system. However, we may learn from that text that it may be even dense building development – terraced or atrial on very small plots (350 m²) with a very limited percentage of biologically active area (40%), in the case of recreation land development it may be as low as 30% (the study allows hotel building development and other commercial service facilities and sealing the area to 70%)¹⁴.

The best preserved western green wedge, established in the Bogdanka river valley, is at present the location of the greatest investment pressure. Residential housing development located in this area, within the historical district of Sołacz, originating from the early 20th century and designed by an outstanding Berlin architect Joseph Stübgen following the garden city pattern, for the authors of the Study became a pretext for the introduction of the next housing development areas in the green wedge. The special conditions development areas (described above) were mentioned at the edges of the historical Sołacki Park and in the Bogdanka valley, in locations which are not presently managed, but they constitute a valuable development potential for the city green system. City officials presented arguments for this decision based on past planning decisions (these areas, despite social protests, were allocated for development in the general city plant of 1992 and in the previous Study of 2008) and by the need to collect funds from real estate tax.

Another threat for the western green wedge is posed by plans for the development of recreation within the modernisation of the existing sports facilities in Gołęczin. Intensive efforts of a group of male sports fans resulted in considerable funds from the so-called civil tax budget being allocated for the ‘Sportowy Gołaj’ investment project, in which it is planned to construct a speedway track and an American football stadium in that area. Apart from the noise pollution and threat to natural habitats and ecosystems, we need to stress here the prospect of a limitation of the available forms of active leisure (up to the present the athletics stadium and tennis courts located there were available to the public in periods when they were not used for sports competitions) and limitation of the future users only to the role of fans and buyers of tickets. In turn, the Study provides for the construction of a hotel and service facilities in this area, which is connected with dense building development and considerable sealing of the land surface by man-made transportation and parking pavements. Such an approach is predominant also in the spatial development plant for the surroundings of Lake Rusałka, an artificial reservoir created in the 1940’s by damming of the Bogdanka waters. The surrounding landscape assumed natural forms, composed of informally arranged green clusters, picturesque clearings, vast views of the lake, collision-free pedestrian and bicycle dirt tracks. At present it is proposed to create here a Malta-bis system¹⁵, which is connected with considerable

---

¹⁴ As a result of social interventions and discussions on the draft of the study the previously adopted development parameters were slightly, but positively changed.

¹⁵ The Malta centre was created around an man-made lake constructed in 1952 by damming of the Cybina waters in the southern city green wedge in Poznań. It is a complex of sports and recreation facilities with high investment outlays, a venue for European sports events. It comprises an artificial ski slope, luge tracks, a rowing club, regatta tracks, bicycle and pedestrian trails, numerous recreation and leisure facilities, making Malta an

investments and transformations. While the need to provide adequate management and infrastructure for this area, we need to remember that Lake Rusałka, thanks to the maintenance of its natural character, should be an alternative or a counter-proposal to the Malta facilities. This will provide inhabitants of Poznań with the choice of various recreation forms in areas differing in the levels of investment and infrastructure. A threat for the landscape in that area is also connected with afforestation financed by the Municipal Green Company, which was not preceded by any landscape studies. Row tree plantings introduced on the southern lake shore several years ago are a foreign element in the semi-natural landscape, while additionally they reduce the size of clearings and prevent the view of the lake. In the opinion of botanists the introduced species are alien to the habitats of that area.

The exceptional character of the city green system in Poznań is connected with the course of river valleys, which form its ecological and landscape skeleton. Within the diploma thesis prepared at the Department of Green Areas and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences, a design project was prepared for the restoration of the natural course of the Bogdanka, at present running in the man-made channel in the section from Lake Rusałka to the Sołacki Park¹⁶. The design project proposes uncovering of the river bed and proper management of its banks. This will facilitate the construction of a pedestrian path along the watercourse, linking different recreation areas located in the western city green wedge. The proposed type of land management, introduction of varied and properly selected plant associations, types of surfaces and material infrastructure elements will enhance the value of this area and protect it against the threat of building development. The pedestrian trail along the Bogdanka is an element of a larger project covering the entire area situated within the city green wedge between the Sołacki Park and Lake Rusałka (Fig. 2). The objective was to solve problems connected with the disturbed continuity of the city green system in this area.

3. CREATED SPACE

Creation of new city spaces is an activity of great importance, also in view of the landscape value of the city. Areas, in which land use type has a negative effect on landscape and urban space (industry, transport, railway, storage yards, etc.), require intensive corrective actions. 'Lost' areas are formed on the map, which reclamation is paramount for the establishment of a cohesive and comprehensible spatial structure in the city.

In Poznań the elements with a particularly negative effect on urban landscape include remnants of railway sidings and tracks connected with the former industrial plots around the Poznań-Garbary Railway Station¹⁷. They are post-industrial, degraded areas, formerly serving cargo handling functions, storage yards and small workshops and service facilities. Corrective actions for this area are of particular importance due to the vicinity of areas crucial for the historical and cultural heritage of the city. These include: from the south – Garbary Street, the hill with St. Adalbert Church and the Crypt of Notable Citizens, the Church of the Discalced Carmelites adjacent to the Cemetery of Notable Citizens, the Old Town, from the north – the Poznań Cytadela, the park at Szczęśliwowska Street and the boulevard along the Warta. The particular value of the designed area lies

---

exceptionally attractive area for popular recreation. Its value is enhanced by the vicinity of the Termy Maltańskie swimming pool and spa complex, as well as the new city Zoo.

¹⁶ Monika Neumann, *Projekt ciągu spacerowego: Park Sołacki – T.S. Olimpia – Jez. Rusałka* [A design for the Sołacki Park – Olimpia Sports Club – Lake Rusałka pedestrian trail]. An Engineer degree thesis prepared at the Department of Green Areas and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences in 2013 under the supervision of dr hab. inż. arch. Elżbieta Raszeja.

¹⁷ Natalia Moskalik, *Reaktywacja terenów postindustrialnych – multifunkcyjna przestrzeń publiczna w rejonie dworca Garbary* [Revitalisation of post-industrial areas – mixed-use public space in the area of the Garbary Station], Master's thesis prepared at the Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences in 2013 under the supervision of dr inż. arch. Paweł Szumigala.

in its urban composition, functional and spatial links with the centre (within walking distance) and the proximity of nature structures of the city (Fig. 3).

Reclamation of post-industrial areas for the city requires new management principles to be formulated, including utility, landscape, cultural and infrastructure value. As a result of analyses and a survey a set of design guidelines was established. It is proposed to preserve the existing railway infrastructure and develop the transportation hub (railway, suburban commuter transport, city transport, taxis, city bikes), preservation of existing tree plantings and introduction of new plantings, emphasising the character of this space. It is to serve three main functions: recreation, service and transportation. The degraded area needs to be cleared and properly managed, thus facilitating the release of the previously closed area, i.e. its restoration to the urban tissue. Incorporation of this reclaimed area into the historical part of the city was provided thanks to the construction of a pedestrian and bicycle overpass and creation of a distinct focal point at the composition axis of Garbary Street: from St. Francis Seraph Church to the Cytadela Park.

The design concept assumes the creation of multi-function space, harmoniously linked with the city centre structure and adjacent green areas (the park at Szelągowska Street and the park in Cytadela). The new spatial composition of the designed area was based on the hierarchical linear system, delineated by the preserved railway tracks and sidings. In order to soften this system organic forms were introduced in the form of a green roof over the planned development of the junction and informal tree plantings in the western part of the study area. The composition assumptions provide for the incorporation into the city centre tissue thanks to the closure of the composition axis of Garbary Street with a form identifying the location of the designed new public space. This role in the concept of spatial management is served by a tall pylon, which is an entrance and a structure carrying the suspended pedestrian overpass over Garbary Street (Fig. 4).

4. LOST AND REVIVED SPACE

'Between Parks' is an attractive fragment, although requiring corrective actions, of urban space in Poznań, in the Łazarz district. This is an ideal space for contemporary *flâneurs* searching for authentic urban climates, extending between two complexes of urban green, established in the first half of the 20th century. The older is the former botanical garden, later an urban park designed by Herman Kube, established in 1903 in the district incorporated three years earlier in the Poznań city limits. In 1924 it was named the Thomas Woodrow Wilson Park. It is composed of two parts: one being a landscape park and the other geometrical, with a distinctly marked axis, which in 1911 was emphasised with the Conservatory building. The other park, named the Jan Kasprowicz park, was established in the years 1936–39 on municipal land, which earlier, during the Polish General Exhibition, housed the agricultural exhibition and a fairground. The building development filling the space between these parks comprises complexes of townhouses with their function changing from housing to residential and office space. They are elegant townhouses, examples of sophisticated eclecticism with elements of Art Nouveau, modernist architecture of the 1930's, buildings in the style of the Third Reich architecture, socialist realism, modernistic architecture of the 1960's and 1970's. Spatially the most distinct is the so-called Johova complex, an excellent example of the European urban planning reform of the early 20th century, covering several blocks with townhouses located in the peripheral building development with common courtyards, with arranged green and front gardens at the street. The diverse architectonic tissue reflects successive styles/trends and neighbourhood spaces generated by this diverse building development, courtyards, 'empty' corners devoid of development, frequently no-man's land, being ideal for contemporary arrangements, which in the concept of land management were arbitrarily named:

between neighbours, between streets, between townhouses¹⁸. An interesting idea was formulated for the patchwork, point, low-invasive actions, which may result in an improved life quality of the inhabitants with a simultaneous availability to outsiders interested in the space between the parks.

Spatial voids, identified and found by the author of the design project, were incorporated into the concept of informal 'labyrinth' pedestrian trails and bicycle paths, linked by the desire to meet, establishment of localities for free exchange of thoughts, incubators of cultural activity in the unpretentious, stylistically diverse, housing townhouse surroundings (Fig. 5). Access to these locations is facilitated by clear pictograms arranged in the most frequently visited, characteristic places in the complex. Concepts for the revival/revitalisation resulted from conversations with inhabitants of this section of the Łazarz district. Depending on the declared needs, example solutions were prepared for the neighbourhood surroundings accessible to newcomers and combining the needs of inhabitants and *flâneurs*.

The Between parks project assumes quality improvement of public space thanks to the development of a network of attractive places free from building development, filled with green and offering various attractions. One of the most important ideas in the concept was to integrate the local community as well as to create an alternative space, in relation to the strict city centre, for leisure.

5. CONCLUDING REMARKS

Presented problems are typical of contemporary urban spaces, in which there is a real threat of loss of former value as a result of thoughtless investments. At the same time there is a chance to create new values and a new spatial pattern as a result of sustainable spatial planning [10], city management and revitalisation action [7]. Presented examples are a vivid illustration of such an attitude to urban landscape planning. The first is associated with the maintenance of continuity of urban landscape and nature structures within the concepts which originate from 'green spatial planning' and sustainable designing. The next example illustrates corrective action in post-industrial area, leading to reviving and complementing degraded urban fabric. The last example presents urban interiors development using grassroots social initiatives. In the intensive urban building development the capacity to revive degraded interiors is frequently provided by simple patchwork architectural solutions with green elements softening the space. The above mentioned examples of actions in the public space of Poznań are close to concepts developed through social agreements (*gouvernance*) and not arbitrary administrative decisions (*gouvernement*) [1, pp. 70–71].

In the conclusion it is worthwhile to cite Władysław Czarnecki who claimed: *Green in the city is one of the basic elements of the cultural landscape. Skillful planning of this landscape is the reflection of culture of both the designer and the social environment, in which he or she grew up and for which they design. However, culture may not be planned. Culture accumulates biologically in time – like trees, which grow slowly before they may form the forest* [2, p. 5]. Tadeusz Sławek referred to the socio-spatial aspects of the contemporary city in following words: *The city is an urban planning-architectural-economic-cultural endeavour based on the restoration of the sense of 'we'. [...] The city fulfills its mission when it discovers space as destined to be a city. This calling comprises two abilities: to make horizons of my actions broader than the horizons of my own interests and to make my actions a transition to the action of a joint force, greater than me and than any other entity. For this reason we should practice the philosophy of the city [...]* [11, pp. 41–42].

¹⁸ Małgorzata Kujawska, „Między Parkami” – koncepcja zagospodarowania fragmentu przestrzeni publicznej na Łazarzu w Poznaniu, [Between Parks – a concept for space management of a fragment of public space in Łazarz, Poznań], Master's thesis prepared at the Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, the Poznan University of Life Sciences in 2013 under the supervision of dr inż. arch. Gabriela Klause.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Billert A., Miasta w postindustrialnej Europie i w kleszczach polskiej transformacji, w: *Miasto w działaniu. Zrównoważony rozwój z perspektywy oddolnej*, red. P. Filar, P. Kubicki, Warszawa, Instytut Obywatelski 2012, s. 56–111.
- [2] Czarnecki W., *Planowanie miast i osiedli*, t. 3, *Krajobraz i tereny zielone*, Warszawa–Poznań PWN 1968.
- [3] Czarnecki W., *Wspomnienia architekta*, t. 2, *1931-1939*, opracowanie: H. Grzeszczuk-Brendel, G. Kodym-Kozaczko, Poznań, Wydaw. Miejskie 2005, ISBN 83-89525-73-9.
- [4] Czarnecki W., *Wspomnienia architekta*, t. 3, *1939-1983*, opracowanie: H. Grzeszczuk-Brendel, G. Kodym-Kozaczko, Poznań, Wydaw. Miejskie 2008, ISBN 978-83-7503-049-5.
- [5] Geoportal <http://geoportal.gov.pl>. dostęp/access 2014-09-01.
- [6] Jakimowicz T. (red.), *Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku*, Poznań, Wydaw. Miejskie 2005, ISBN 83-89525-13-5.
- [7] Lorens P., Martyniuk-Pęczek J. (red.), *Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast*, Gdańsk, Wydaw. Urbanista 2009, ISBN 9788389649263.
- [8] Ostrowska-Kęłbowska Z., *Architektura i budownictwo w Poznaniu w latach 1780-1880*, Poznań, Wydaw. Miejskie 2009, ISBN 978-83-7503-095-2.
- [9] Pawłowska K., *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu: partycypacja społeczna, debata publiczna, negocjacje*, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2008, ISBN 9788372424853.
- [10] Pęski W., *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast*, Warszawa, Arkady 1999, ISBN 8321340989.
- [11] Sławek T., Miasto. Próba zrozumienia, w: *Miasto w sztuce – sztuka miasta*, red. E. Rewers, Kraków, Universitas 2010, ISBN 97883-242-1306-1, s. 17–69.
- [12] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania, 2014.

O AUTORACH

Gabriela Klause – dr inż. architekt, prowadzi działalność naukową i dydaktyczną w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu. Obszarem jej zainteresowań badawczych jest konserwacja i rewitalizacja zabytków ze szczególnym uwzględnieniem krajobrazów miejskich.

Kontakt: gklause@wp.pl

Elżbieta Raszeja – dr hab. inż. architekt, kierownik zakładu Architektury Krajobrazu w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu, kierownik Studium Podyplomowego Architektura Krajobrazu. Była jednym z założycieli Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu, obecnie jest wiceprezesem Zarządu Głównego i prezesem Oddziału Wielkopolskiego SPAK. W swojej pracy naukowo-badawczej, dydaktycznej i projektowej zajmuje się planowaniem przestrzennym i projektowaniem obszarów wiejskich, architekturą wsi oraz ochroną i kształtowaniem krajobrazu. Jest autorką ponad 70 publikacji naukowych w tej dziedzinie, wielu opracowań studialnych i projektowych oraz ekspertyz.

Kontakt: ktzera@up.poznan.pl

Paweł Szumigała – dr inż. architekt, pracę naukową i dydaktyczną w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu łączy z działalnością projektową w zakresie architektury, urbanistyki, kształtowania krajobrazu oraz planowania przestrzennego w różnych skalach. Jest rzeczoznawcą Polskiej Izby Urbanistów oraz członkiem Stowarzyszenia Architektów Polskich i Wielkopolskiej Okręgowej Izby Architektów. W swoim dorobku twórczym posiada ponad 30 nagrodzonych prac konkursowych oraz 200 opracowań planistycznych i architektonicznych.

Kontakt: pawelszumigala@wp.pl

AUTHOR'S NOTE

Gabriela Klause – dr inż. arch. [PhD., Eng. Architect], involved in research and teaching activity at the Department of Green Areas and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences. Her scientific interests focus on conservation and renewal of historical monuments, particularly urban landscapes.

Contact: gklause@wp.pl

Elżbieta Raszeja – dr hab. inż. arch. [Assistant Prof., PhD, Eng. Architect], head of the Sub-department of Landscape Architecture at the Department of Green Areas and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences, head of the Postgraduate Studies in Landscape Architecture. She was one of the founders of the Association of Polish Landscape Architects, at present she is Vice President of the General Board and President of the Wielkopolska branch of that organisation. In her research, teaching and design activity she works on spatial planning and designing of rural areas, rural architecture as well as landscape protection and management. She is an author of over 70 scientific publications in that field, many studies, design projects and expert opinions.

Contact: ktzera@up.poznan.pl

Paweł Szumigala – dr inż. arch. [PhD., Eng. Architect], combines his research and teaching activity at the Department of Green Areas and Landscape Architecture, the Poznań University of Life Sciences, with design work in architecture, urban planning, landscape management and spatial planning at different scales. An expert is the Polish Chamber of Town Planners and a member of the Association of Polish Architects and Wielkopolska District Chamber of Architects. In his oeuvre has more than 30 prize-winning competition entries and 200 studies and architectural planning.

Contact: pawelszumigala@wp.pl